

TALABALARDA KASBIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDA O'QITISHNING AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY METODLARINI TASNIFLASHGA O'RGATISH ZARURIYATI

Buranova Shaxista Mengliboevna – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, Nukus davlat pedagogika instituti, O'zbek tili kafedrasasi

Annotatsiya: Maqolada oily ta'limning o'zbek tili va adabiyoti bakalavr tizimida tahsil olayotgan talaba yoshlarga metodik bilim berishning zamonaviy shakllarini tanlash davr talabi ekanligi, metodlarni tasniflashga o'rgatishning ahamiyati xususida fikr mulohazalar berilgan.

Аннотация: В статье комментируется значение методики преподавания для классификации методов, выбора современных форм методического образования для студентов, обучающихся по системе бакалавриата высшего образования на узбекском языке и литературе.

O'zbekistondagi strategik rivojlanish jarayonlari yuqori malakali kadrlarni tayyorlashni taqozo qilmoqda. Pedagog kadrlar tayyorlashning sifatini ko'tarishda talabalarni ilm-fan taraqqiyotining eng so'nggi yutuqlaridan xabardor qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shiddat bilan ro'y berayotgan barcha o'zgarishlar, xususan, O'zbekiston ta'lim tizimining butun jahon bilan integratsiyalashuvi fanlarni nazariy va amaliy asoslarining takomillashishiga va o'z navbatida yangi atomalar va tushunchalar paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari, ular bilan bog'liq metodik yondashuvlar esa bo'lajak o'qituvchilarda zaruriy bilimlar, muhim qonuniyatlar, ko'plab fundamental tushunchalarni nisbatan yengil, chuqur va mustahkam shakllantirish uchun qulay sharoit yaraishi shubhasiz. Ayniqsa bo'lajak o'qituvchilarning nazariy masalalar bilan bir vaqtda, metodikaga xos fanlarni chuqur o'rganishi alohida ahamiyat kasb etadi. "O'zbek tilini o'qitish metodikasi" fani 5111200 – o'zbek tili va adabiyoti bakalavr ta'lim yo'nalishi o'quv rejasining umumkasbiy fanlar blokidan o'rin olgan bo'lib, bir necha yillardan buyon talabalarga 2 semestr davomida o'qitilib kelingan bo'lsa, 2017-2018 o'quv yilidan e'tiboran 4 semestr davomida o'qitila boshlandi. Albatta, bu bejiz emas. Zero, o'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi bo'yicha yetuk kadrlar tayyorlash talabalarni – bo'lajak o'qituvchilarni metodika va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy masalalari bilan yanada kengroq tanishtirishni taqozo qiladi. Mazkur fan ta'lim bosqichlarida olib boriladigan dars turlari, ona tilini o'qitishning turli zamonaviy metod va usullardan foydalanish jarayoni, o'quvchilarga ona tilidan bilim va malaka berish yo'llari, ona tili ta'limining asosiy vazifasi bo'lgan o'quvchilarning fikrlash salohiyatini, aqliy rivojlanishini, mantiqiy tafakkurini o'stirish, o'zini, o'zgalarni va borliqni til vositasida anglashni hamda fikr va his-tuyg'ularini ona tilining keng imkoniyatlari doirasida bayon eta olishga o'rgatish jarayonlarining mohiyatini tushunishda talabalarni zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollantiradi.

O'quv fanining dasturida fanni o'qitishdan **maqsad** talabalarni ona tili ta'limining ilmiy-nazariy asoslari bilan tanishtirish; o'qitishning eng qulay va zamonaviy metod va usullarini ta'limning turli bosqichlarida qo'llay olish, bo'lajak

o'qituvchilarga qo'yiladigan kasbiy talablar asosida ona tili fanini zamon talablari darajasida o'qitishning samarali metodlari, shakl va usullarini o'rgatish, ularni amaliyotga tatbiq qilishning pedagogik-metodik imkoniyatlarini yoritishdan iborat deb belgilab qo'yilgan²³⁸.

Fanning asosiy nazariy qismi 4 modulga ajratilgan bo'lib, 1-,2-3-modullar 2-3-semestrlarda, 4-modul esa 3-4-semestrda o'qitilishi maqsadga muvofiq. Bitiruv ishimiz mavzusiga aloqador o'zbek tilini o'qitish metodlari 2-bosqichda o'qitilishi ko'zda tutilgan bo'lib, biz unda ajratilgan 7 ta mavzuning har birini modul ichidagi modullar sifatida belgilab oldik. Fan dasturida "O'zbek tilini o'qitish metodlari" mavzusi doirasida metod haqida umumiy tushuncha; metod va usul tushunchalarining o'zaro munosabati; o'zbek tilini o'qitish metodlari tasnifi; muammoli ta'lim metodlari; til ta'limida o'qituvchi va o'quvchi munosabatlari; o'quv jarayonini faollashtirish usullari; o'quv jarayonini faollashtirish mezonlari; natijaviylik, samardorlik, motivatsiya; o'quv materiallarini o'zlashtirishning psixofiziologik omillari kabi masalalar o'rganilishi nazarda tutilgan.

Fan bo'yicha talabalarning bilimiga, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar qatorida o'zbek tilini o'qitish metodlari, usullari, ularning nazariy asoslari; ta'lim tizimida fanning mazmuni, uzviyligi va uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan metod va usullar asosida o'qitish samaradorligini oshirish, ta'lim jarayonini tashkillashtirishning ilmiy-metodik asoslari, o'zbek tili va adabiyoti o'qituvchisining pedagogik faoliyatini, o'quv mashg'ulotlarini, kasbga yo'naltirib muammoli o'qitishni bilishi, malaka hosil qilishi va amalda qo'llay olishi; o'zbek tili ta'limida an'anaviy va noan'anaviy dars shakllarini qo'llash, o'quvchilar o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishga qaratilgan dars usullaridan foydalanish kabi ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozimligi ko'rsatib o'tilgan. Bizningcha, modulni o'qitishda o'qituvchi va talabalar bir qancha muammolarga duch keladilar. Jumladan, metodikada to'la hal bo'lmayotgan, muayyan echimga kelinmayotgan muhim muammo, ya'ni so'nggi davrda ayrim atamalarining mohiyati etarli darajada anglanmagan holda biri ikkinchisi o'rnida noo'rin qo'llanayotganligi, bu esa o'qituvchilarning dars ishlanmalarida, tajribalari yoritilayotgan maqolalarida qator chalkashliklarni yuzaga keltirayotganligiga alohida e'tibor qaratish taqozo qilinadi. Ayni shu muammo oydinlashtirilib, talabalarga **metod, ta'lim metodi, usul, metodika, strategiya, organayzer, texnologiya** kabi tushunchalar mohiyati ochib berilmas ekan, kelgusida ham atamalarni o'z o'rnida qo'llamasdan dars ishlanmalarini rasmiylashtirish, tajribalarni ommalashtirishda chalkashliklar davom etaveradi, dars kuzatish va ularning tahlillari besamar bahs-munozaralarga aylanib qolaveradi.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarining kirib kelishi sababli mamlakatimiz ta'lim jarayoniga deyarli bir asrdan ortiq hukmronlik qilgan metodikaning mohiyati va yangidan kirib kelgan texnologiya tushunchasining mohiyatini bir-biridan farqlash, tushunish bo'yicha yuzaga kelgan bahslar hali ham davom etmoqda deyish mumkin. Keys-stadi, o'quv loyihasi, sinkveyn, bumerang, tushunchalar tahlili, venn diagrammasi kabilarning bir o'rinda metod, yana bir

²³⁸ "Ўзбек тилини ўқитиш методикаси" фани дастури (тузувчилар: М.Сапарниязова, Т.Юсупова). – Toshkent, 2017. 3-б.

o'rinda texnologiya, ba'zan strategiya, ba'zan organayzer tarzida talqin qilinishi fikrimiz dalilidir. Umumta'lim maktablari va o'rta maxsus ta'lim uchun uzviylashgan o'quv dasturini tajriba-sinovdan o'tkazishda ham taqvim-mavzu rejalarda metod, usul, organayzer kabi atamalar farqlanmasdan keltirilgan edi. Shuni inobatga olgan holda texnologiya, strategiya, organayzer kabi atamalar mohiyatini ham oydinlashtirish zarur.

Texnologiya – ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun har bir mutaxassis tomonidan amalga oshiriladigan jarayon bo'lib, ishlov berish, holatni o'zgartirish san'ati, mahorati, malakasi va metodlar yig'indisidir (**V. P. Shepel**).

Ta'rifga e'tibor qaratilsa, texnologiya metodlarni o'z ichiga olishi, ya'ni metodlar texnologiyaning tarkibiy qismi ekanligi ma'lum bo'ladi. Metod esa aniq o'quv maqsadiga erishish yo'llari, usullarining jami deb qaraladi.

Muayyan bir dars ana shu texnologiyalarning biri yoki bir nechitasi ishtirokida loyihalanishi mumkin.

Shu o'rinda metodika va texnologiyaning farqlanishiga alohida ahamiyat qaratish zarur. "Metodika "Qaysi yo'l bilan o'qishda talab etilgan natijaga erishish mumkin?" degan savolga javob bersa, texnologiya "Uni qanday qilib kafolatlash mumkin?" degan savolni o'rtaga tashlaydi²³⁹.

Har xil adabiyotlarda har xil sharhlanayotgan atamalarni tartibga solish zarur. Klaster metodmi yoki strategiyami? "Qarorlar shajarasi metodi" va "Qarorlar qabul qilish texnologiyasi" bir-biriga tengmi? "Zig-zag" strategiyami yoki metod? Venn diagrammasi-chi? Insert strategiyasi...

Pedagogik texnologiyalar ancha tomir otayotgan bo'lsa ham metod, texnologiya, strategiya, organayzer atamalari farqlanmasdan qo'llanilishi kuzatilmoqda.

Bizningcha, "BBB", "T" chizma, "Sinkveyn", "Bumerang", "Idrok xaritasi", "Bu bizniki", "Intelektual ring", "Blits so'rov", "Teskari test", "Chalkash ma'lumotlar", "Klaster", "Zanjir", "Xatosini top", "Tushunchalar tahlili", "Aqliy hujum", "Kim topqir", "Bilimdonlar daraxti", «FSMU», «Veen diagrammasi», «Guruhlarda ishlash», "Sayohat", "SWOT", "Qorbo'ron", "Zinama-zina" kabilar interfaol metodning alohida bir usullari sifatida qaralishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

"BBB", "T" chizma, "Bumerang", "Idrok xaritasi", "Qolipga mos gap tuzing", "To'plamni tasniflaymiz", "Klaster", "Tushunchalar tahlili", "Bilimdonlar daraxti", «Veen diagrammasi», "Zinama-zina" kabilar jadvallar tarzida tayyorlanib darsda foydalaniladigan bo'lsa, ular organayzer bo'la oladi. U holda ular usul emas, balki **ta'lim vositasi** ham bo'lishi kerak.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, bizningcha, fanning metodik ta'minotini yaratishni jadallashtirish uchun, avvalo, yuqorida sanab o'tilgan atama va tushunchalarni aniqlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

²³⁹ Бозорова С. Таълим тизимида ўқитиш технологияси моҳияти // Узлуксиз таълим. – Тошкент, 2006. № 2. – Б.20, 22-б.

Adabiyotlar:

1. “Ўзбек тилини ўқитиш методикаси” фани дастури. тузувчилар: М.Сапарниязова, Т.Юсупова. – Toshkent, 2017.
2. Бозорова С. Таълим тизимида ўқитиш технологияси моҳияти // Узлуксиз таълим. – Тошкент, 2006. № 2.
3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – T.: “Fan” nashriyoti, 2007.
4. Yo’ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O’qituvchi, 2004.
5. Юлдашева, Ш. Ш. (2018). Almighty power of the word. Молодой ученый, (3), 238-242.